

УДК 343.9

DOI 10.33244/2617-4154.1(8).2022.207-214

Г. В. Дідківська,*д-р юрид. наук, професор,**Державний податковий університет**e-mail: galynadid@gmail.com***ORCID ID 0000-0002-3545-0429;****С. Ю. Ільченко,***канд. юрид. наук,**ТОВ «Бердянський університет**менеджменту і бізнесу»**e-mail: kafedratpf@gmail.com***ORCID ID 0000-0003-2992-2220**

ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ОКРЕМИХ КОРИСЛИВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

У статті зазначено, що існує загальна проблема недостатньої кваліфікації слідчих та функціональної неспроможності органів досудового слідства на фоні військової агресії РФ та непрогнозованості розвитку ситуації на окупованих територіях.

Зазначено, що за своєю природою воєнні злочини є одними з найтяжчих і найсерйозніших злочинів, відомих людству. Відповідно до норм міжнародного права найактивніше проводити розслідування та притягувати винних до відповідальності має держава, на території якої воєнні злочини вчиняються. Вказується, що Україна не завжди може адекватно реагувати на бойові дії на тимчасово окупованих і прилеглих територіях та здійснювати кримінальні провадження. Зазначається увага, що у ККУ, крім ст. 438, немає детально визначених норм, які охоплюють протиправність окремих дій в умовах воєнного конфлікту. Також відсутні й роз'яснення, що таке воєнні кримінальні правопорушення, які з них проступки, які злочини.

Акцентується увага на тому, що безкарність була і залишається однією із основних недоліків у функціонуванні правової системи України, це як дотримання прозорості, незалежності, ретельності та інших критеріїв здійснення ефективного кримінального провадження випадків порушень основних прав людини. Це визнано у ряді рішень Європейського суду з прав людини, на що неодноразово вказували і міжнародні організації.

Зазначено, що з початком військової агресії РФ проти України проблема покарання ще більше загострилася. Обсяг правопорушень, вчинених під час окупації окремих територій України, є безпрецедентним для України.

Зазначено, що міжнародне законодавство встановлює не лише особисту, а й колективну відповідальність за вчинення воєнних злочинів. Вказується, що проблему призначення покарання, відповідно до кримінального законодавства, можна вирішити шляхом уніфікації національного кримінального законодавства з кримінальним законодавством країн ЄС.

Крім того відмічено, що, згідно зі ст. 3 Закону України «Про оборону України», підготовка держави до оборони в мирний час включає забезпечення Збройних сил України, інших військових формувань, утворених, відповідно до законів України, озброєнням, військовою та іншою технікою, продовольством, речовим майном, іншими матеріальними та фінансовими ресурсами.

***Ключові слова:** кримінальне провадження, покарання, воєнні злочини, кримінальне правопорушення, відповідальність.*

Метою статті є дослідження проблем здійснення кримінальних проваджень щодо окремих корисливих кримінальних правопорушень під час воєнної агресії.

Постановка проблеми. У кримінально-правовій науці вважається, що безкарність була і залишається одним із основних недоліків у функціонуванні правової системи України, це як дотримання прозорості, незалежності, ретельності та інших критеріїв здійснення ефективного кримінального провадження випадків порушень основних прав людини. Це визнано у ряді рішень Європейського суду з прав людини, на що неодноразово вказували і міжнародні організації. Тут можна згадати про застосування катування і жорстокого поводження із затриманими людьми на рівні райвідділів правоохоронних органів, гучні убивства політичних та громадських діячів, журналістів, які так і не були належно розслідувані, а винні покарані.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичною основою цієї статті стали сучасні наукові розробки вітчизняних та зарубіжних учених щодо дослідження проблеми здійснення кримінального провадження окремих корисливих кримінальних правопорушень під час військової агресії.

З початком військової агресії РФ проти України проблема покарання ще більше загострилася. Обсяг правопорушень, вчинених під час окупації окремих територій України, є безпрецедентним для України.

Отже, організація та забезпечення кримінальних проваджень воєнних злочинів, як і будь-яка діяльність, полягає у внутрішній підпорядкованості, узгодженості, взаємодії, а основним завданням такої організації є її ефективність [1, с. 48]. Крім єдиної мети, яка є основою в організації взаємодії, потрібно враховувати й такі критерії, як особливості співробітництва слідчих, оперативних та інших підрозділів між собою; строки вжиття спільних заходів; функції підрозділів, що взаємодіють; зв'язок із системою органів, які провадять оперативно-розшукову діяльність; ступінь конспірації; етапи здійснення спільних слідчих й оперативно-розшукових заходів; суб'єкти взаємодії; форми взаємного інформаційного обміну [2, с. 164]. Взаємодія з огляду на специфіку вчинення кримінальних правопорушень, вчинених в умовах збройного конфлікту, є одним з визначальних чинників успішного розслідування цього виду суспільно небезпечних

діянь. Їх виявлення та розслідування об'єктивно передбачає вдосконалення правового регулювання й організаційно-тактичної складової взаємодії слідчого та інших суб'єктів [3, с. 216]. Водночас доцільність та ефективність взаємодії обумовлюється слідчими ситуаціями, що виникають на певному етапі розслідування у кримінальному провадженні, і тому в результаті спрямовані на встановлення фактів, що становлять предмет доказування у ньому для того, щоб у кінцевому результаті винний отримав адекватне покарання вчиненому діянню.

Проте в умовах сьогодення під час військової агресії РФ, коли на обороноздатність держави і забезпечення Збройних сил України та інших військових формувань витрачаються значні кошти, нагальним постає питання, яке стоїть перед правоохоронними органами щодо захисту фінансово-економічних інтересів держави і збереження військового майна. Попри великий обсяг проведеної роботи законність використання бюджетних коштів на закупівлю військового майна та його подальше збереження потребує значно більшої уваги правоохоронних органів. Розкрадання бюджетних коштів і військового майна, виділених на потреби оборони, є найбільш проблемним питанням у Збройних силах України.

Зокрема, обороноздатність України залежить від багатьох складових, однією з яких є належне матеріальне забезпечення Збройних сил України та інших військових формувань, яке включає придбання, використання, збереження і відчуження військового майна.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим майна у Збройних силах України» військове майно – це державне майно, закріплене за військовими частинами, закладами, установами та організаціями Збройних сил України. До нього належать будівлі, споруди, передавальні пристрої, усі види озброєння, бойова та інша техніка, боєприпаси, паливно-мастильні матеріали, продовольство, технічне, аеродромне, шкіперське, речове, медичне, ветеринарне, побутове, хімічне, інженерне майно, майно зв'язку тощо.

Крім того, відповідно до ст. 3 Закону України «Про оборону України» підготовка держави до оборони в мирний час включає забезпечення Збройних сил України, інших військових формувань, утворених, згідно із законами України, озброєнням, військовою та іншою технікою, продовольством, речовим майном, іншими матеріальними та фінансовими ресурсами. А ст. 11 Статуту внутрішньої служби Збройних сил України зобов'язує кожного військовослужбовця бережно ставитись до військового майна, знати й утримувати у готовності до застосування закріплене озброєння, бойову та іншу техніку, берегти державне майно.

Отже, від моменту надходження майна до Збройних сил України і закріплення його за військовою частиною Збройних сил України воно набуває статусу військового майна.

Відтак основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 410 КК України, є суспільні відносини, які захищають встановлений законодавством порядок несення або проходження військової служби, пов'язаний із збереженням зброї, бойових припасів, вибухових чи інших бойових речовин, засобів пересування,

військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна. В окремих випадках додатковим факультативним об'єктом цього злочину стають встановлений порядок виконання військовими службовими особами своїх обов'язків, а також суспільні відносини, що впливають із права власності.

Військовим майном вважається державне майно, закріплене за військовими частинами, закладами, установами й організаціями. До військового майна належать будинки, споруди, передавальні пристрої, всі види озброєння, бойова та інша техніка, боєприпаси, пально-мастильні матеріали, продовольство, технічне, аеродромне, шкіперське, речове, культурно-просвітницьке, медичне, ветеринарне, побутове, хімічне, інженерне майно, майно зв'язку тощо. Військове майно закріплюється за військовими частинами, закладами, установами й організаціями ЗС та інших військових формувань на праві оперативного управління, а також може потрапити в їх власність або розпорядження у результаті ведення ними господарської діяльності: виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг, ведення підсобних господарств, отримання в оренду певних видів рухомого та нерухомого майна.

Як бачимо, предметом кримінального правопорушення є різнопланове рухоме і нерухоме майно, яке належить збройним силам, і є проблемою здійснення провадження щодо такого майна, особливо під час військової агресії.

Варто звернути увагу, що серед способів вчинення злочину законодавець не називає розтрату. Це можна пояснити тим, що у підрозділах Збройних сил України всі військовослужбовці, які беруть під свою відповідальність військове майно, постійно або тимчасово виконують обов'язки службової особи. Наприклад, черговий роти є начальником для всіх військовослужбовців роти рівного з ним чи нижчого військового звання, тобто службовою особою. Він приймає від попереднього чергового зброю, ящики з боєприпасами, майно роти за описом і несе за нього повну матеріальну відповідальність. Продаж, дарування та інші подібні дії щодо такого військового майна можливі лише шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. Виключення з цього правила стосується лише військовослужбовців строкової служби і лише предметів обмундирування, спорядження, виданих їм для особистого користування, продаж яких, застава, передача у користування іншим особам кваліфікується за ст. 413 КК України як марнотратство.

За таких обставин досить складно здійснювати кримінальне провадження, встановити істину у справі та притягнути особу до кримінальної відповідальності, щоб вона понесла справедливе покарання [4].

Наступне кримінальне правопорушення майнового характеру – це мародерство. Сьогодні тема мародерства є актуальною, адже українці зіштовхнулися з проблемою збереження свого майна під час війни. Трапляються випадки, коли мародери розкрадають майно жителів міст, які покинули місце свого проживання, рятуючись від обстрілів та бомбардувань. Крадії «працюють» в оселях громадян прямо під час обстрілів, в той час, коли власники майна перебувають у бомбосховищах.

Часто в ЗМІ чи соціальних мережах терміном «мародерство» називають будь-яку вчинену в цей період крадіжку – чи то товару в магазинах, чи майна з домівок мирних

жителів. Проте такий термін у цих випадках вживається помилково. У межах національного кримінального законодавства мародерство є військовим правопорушенням, особливість якого полягає у викраденні на полі бою речей поранених чи вбитих. За такі злочинні дії раніше було передбачено кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від 3 до 10 років.

Нещодавно набрав чинності Закон України від 03.03.2022 № 2117-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство», яким мінімальний термін позбавлення волі за такий злочин збільшено до п'яти років.

Новий закон посилив покарання не тільки за привласнення на полі бою майна поранених та вбитих, але і за використання трагічних обставин, бойових дій для власної наживи, адже зміни до Кримінального кодексу України торкнулися й складу кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 185, 186, 187, 189, 191. Ці злочини доповнилися кваліфікуючою ознакою – вчинення в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Тому відтепер за вчинення кримінальних правопорушень в умовах воєнного або надзвичайного стану відповідальність стала більш значною.

Враховуючи, що правоохоронні органи не завжди можуть забезпечити правопорядок на окремих територіях, почали поширюватися випадки, коли жителі міст України самотужки борються з мародерами та іншими крадіями, піддаючи їх самосуду, прив'язуючи їх до електричних опор та дерев на загальний огляд. Проте кожен злочинець мусить понести передбачене законом покарання, тому таких осіб варто максимально оперативно передати до правоохоронних органів, щоб жоден з них не unikнув відповідальності [5].

Крім того, існує загальна проблема недостатньої кваліфікації слідчих та функціональної неспроможності органів досудового слідства на фоні військової агресії РФ і непрогнозованості розвитку ситуації на окупованих територіях [6].

Наступне, на що можна звернути увагу, це те, що за своєю природою воєнні злочини є одними з найтяжчих і найсерйозніших злочинів, відомих людству. Відповідно до норм міжнародного права найактивніше проводити розслідування та притягувати винних до відповідальності має держава, на території якої воєнні злочини вчиняються [7]. Однак наразі Україна не завжди може адекватно реагувати на бойові дії на тимчасово окупованих і прилеглих територіях та здійснювати кримінальні провадження. Як зазначається, у ККУ, крім ст. 438, немає детально визначених норм, які охоплюють протиправність окремих дій в умовах воєнного конфлікту. Також відсутні й роз'яснення, що таке воєнні кримінальні правопорушення, які з них проступки, які злочини. Окремі практики вважають, що вирішити це питання можна, прийнявши закон про перехідне правосуддя [8].

Наразі варто зазначити, що міжнародне законодавство встановлює не лише особисту, а й колективну відповідальність за вчинення воєнних злочинів. Наприклад, командир певного військового об'єднання несе відповідальність за порушення його підлеглими норм міжнародного гуманітарного права у тому випадку, якщо він володіє

інформацією про можливість вчинення ними правопорушень, проте не приклав зусиль для їх попередження чи припинення згідно із статтею 86 І протоколу до Женевських конвенцій 1949 року. Тож, як бачимо, постає знову проблема призначення покарання відповідно до кримінального законодавства, що зі свого боку вказує на необхідність уніфікації національного кримінального законодавства із законодавством ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Скуба Г. В. Криміналістичне забезпечення досудового розслідування терористичних актів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. С. 48.
2. Юхно О. О. Окремі аспекти взаємодії слідчих та інших підрозділів органів внутрішніх справ під час розслідування злочинів. *Митна справа*. 2012. № 2 (80). С. 164–168.
3. Благута Р. І., Климчук М. П., Сакал В. М., Цуцкірідзе М. С. Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів під час досудового розслідування: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 216 с.
4. Бурлака П. Методика розслідування кримінальних проваджень щодо викрадення військового мана, вчиненого військовими службовими особами шляхом зловживання службовим становищем (ч. 2 ст. 410 КК України). *Вісник прокуратури*. 2019. № 4. С. 97.
5. Роз'яснення щодо відповідальності за мародерство та інші злочини, скоєні під час воєнного стану. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rozyasnennya-shchodovidpovidalnosti-za-maroderstvo-ta-inshi-zlochyni-skoyeni-pid-chas-voynnogo-stanu> (дата звернення: 18.05.2022).
6. Центр громадянських свобод. URL: https://ccl.org.ua/wp-content/uploads/2016/06/Spravedlivist_CCL_MF_Weblow-1.pdf (дата звернення: 18.05.2022).
7. Назарчук І. Воєнні злочини на Донбасі. В чому складнощі розслідування і притягнення до відповідальності винних? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/war-crime-donbas-problems/30733783.html>
8. Біда О. Документування воєнних злочинів – природний процес відновлення справедливості. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/oleksiy-bida-dokumentuvannia-voiennykh-zlochyniv-pryrodniy-protsevidnovlennia-spravedlyvosti> (дата звернення: 18.05.2022).

REFERENCES

1. Skuba H. V. Kryminalistychnе zabezpechennia dosudovoho rozsliduvannia terorystychnykh aktiv: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Kyiv, 2017. S. 48.
2. Yukhno O. O. Okremi aspekty vzaiemodii slidchykh ta inshykh pidrozdiliv orhaniv vnutrishnikh sprav pid chas rozsliduvannia zlochyniv. *Mytna sprava*. 2012. № 2 (80). S. 164–168.

3. Blahuta R. I., Klymchuk M. P., Sakal V. M., Tsutskiridze M. S. Vzaiemodiia slidchykh ta operatyvnykh pidrozdiliv pid chas dosudovoho rozsliduvannia: navch. posib. Lviv: LvDUVS, 2014. 216 s.

4. Burlaka P. Metodyka rozsliduvannia kryminalnykh provadzen shchodo vykradennia viiskovoho mana, vchynenoho viiskovymy sluzhbovymy osobamy shliakhom zlovzhyvannia sluzhbovym stanovyschem (ch. 2 st. 410 KK Ukrainy). *Visnyk prokuratury*. 2019. № 4. S. 97.

5. Roziasnennia shchodo vidpovidalnosti za maroderstvo ta inshi zlochyny, skoieni pid chas voiennoho stanu. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rozyasnennya-shchodo-vidpovidalnosti-za-maroderstvo-ta-inshi-zlochyni-skoyeni-pid-chas-voyennogo-stanu> (data zvernennia: 18.05.2022).

6. Tsentr hromadianskykh svobod. URL: https://ccl.org.ua/wp-content/uploads/2016/06/Spravedlivist_CCL_MF_Webflow-1.pdf (data zvernennia: 18.05.2022).

7. Nazarchuk I. Voienni zlochyny na Donbasi. V chomu skladnoshchi rozsliduvannia i prytiahnennia do vidpovidalnosti vynykh? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/war-crime-donbas-problems/30733783.html>

8. Bida O. Dokumentuvannia voiennykh zlochyniv – pryrodni protses vidnovlennia spravedlyvosti. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/oleksiy-bida-dokumentuvannia-voiennykh-zlochyniv-pryrodniy-protsevidnovlennia-spravedlyvosti> (data zvernennia: 18.05.2022).

G. Didkovska, S. Ilchenko. Problems of criminal proceedings for certain mercenary criminal offenses during military aggression

This article states that there is a general problem of insufficient qualification of investigators and functional inability of pre-trial investigation bodies against the background of Russian military aggression and unpredictability of the situation in the occupied territories.

It is noted that by their nature, war crimes are one of the most serious and serious crimes known to mankind. In accordance with the norms of international law, the state in the territory of which war crimes are committed is the most active in conducting investigations and bringing perpetrators to justice. It is pointed out that Ukraine cannot always adequately respond to hostilities in the temporarily occupied and adjacent territories and carry out criminal proceedings. It is noted that in the Criminal Code, in addition to Art. 438, there are no detailed rules that cover the illegality of certain actions in a military conflict. Also, there is no explanation of what military criminal offenses are, which of them are misdemeanors, which are crimes.

Emphasis is placed on the fact that impunity has been and remains one of the main shortcomings in the functioning of Ukraine's legal system, such as transparency, independence, diligence and other criteria for effective criminal proceedings for violations of fundamental human rights. This is recognized in a number of decisions of the European Court of Human Rights, which has been repeatedly pointed out by international organizations.

It is noted that with the beginning of the Russian military aggression against Ukraine, the problem of punishment has become even more acute. The volume of offenses committed during the occupation of certain territories of Ukraine is unprecedented for Ukraine.

It is noted that international law establishes not only personal but also collective responsibility for war crimes. It is pointed out that the problem of sentencing in accordance with criminal law can be solved by unifying the national criminal law with the criminal law of the EU.

In addition, it is noted that in accordance with Art. 3 of the Law of Ukraine "On Defense of Ukraine", preparation of the state for defense in peacetime includes providing the Armed Forces of Ukraine, other military formations formed in accordance with the laws of Ukraine, weapons, military and other equipment, food, property, other material and financial resources.

Keywords: *criminal proceedings, punishments, war crimes, criminal offense, responsibility, military aggression.*

Стаття надійшла до редколегії 26 травня 2022 року